

Atgimę balsai: lietuviškų šelako plokštelių skaitmeninimo projektas

Eglė MARČĖNIENĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Gedimino pr. 51, LT-01504 Vilnius, el. p. e.marceniene@lnb.lt

Straipsnio objektas – Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Muzikos skyriaus iškelta publikuotų garso dokumentų nacionalinio archyvo sukūrimo idėja ir jos realizavimas surenkant senąją šelako plokštelę kaip garsinį kultūros paveldą, praturtinusį Lietuvos muzikinę kultūrą. Straipsnio tikslas – apibūdinti kultūrinės ir istorinės sąlygas bei aplinkybes, lėmusias plokštelių leidybos ištakas ir tolesnę jos raidą, kaip reikšmingą Lietuvos XX a. I pusės kultūrinio muzikinio gyvenimo apraišką. Daromos išvagos, paaiškinančios plokštelių leidybos ypatumus ir sąsajas su to meto plokštelių įrašų techninėmis galimybėmis. Plokštelių leidybos repertuaras vertinamas ir nagrinėjamas epochos istorinių kolizijų, technikos ir meno raidos tendencijų kontekste. Faktologinė medžiaga leidžia daryti išvadas apie plokštelių leidybos įtaką to meto ir nūdienei Lietuvos kultūrai ir atskleisti šelako plokštelių, kaip pirmąkart garsinio interpretacinio meno dokumentų, skaitmeninimo reikšmę, pervedant muzikinę informaciją į šiuolaikinę laikmeną ir tokiu būdu sukuriant istorinio lietuviškų šelako plokštelių fondo išsaugojimo bei prieinamumo šiuolaikinei visuomenei galimybes. Straipsnyje nagrinėjama senųjų lietuviškų šelako plokštelių skaitmeninimo projekto metodika, aptariami tikslai ir rezultatai.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Muzikos skyrius; Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos garso dokumentų archyvas; šelako plokštelė; lietuviškų šelako plokštelių kolekcija; šelako plokštelių skaitmeninimo projektas; kompaktinė plokštelė; garsinis kultūros paveldas; UNESCO programos „Pasaulio atmintis“ Lietuvos nacionalinis registras.

Įvadas

Tomo Alvos Edisono¹ sukurtas fonografas (1877) ir Emilio Berlinerio² išrasta plokštelė (1887) šalia kitų vertybių įamžino garsą ir istorinę pasaulio kultūros erdvę užpildė garsinio meno realijomis. Garsinis kultūros paveldas neregėtu mastu praturtino kiekvienos šalies muzikinę kultūrą. Dvidešimt metų skiria pirmąją lietuvišką gramofono plokštelę, išleistą 1907 m. Rygoje, nuo pirmosios Emilio Berlinerio plokštelės. Daugelį metų senoji lietuviška šelako plokštelė buvo neprieinama šiuolaikinei visuomenei. Būdamą privačiose kolekcijose ji pergyveno du karus, o plokštelių išlikimo istorija dažnai susiklostydavo taip pat tragiškai kaip ir sudėtingi lietuvių inteligentų likimai. Ilgą laiką Lietuvoje nebuvo nė vienos valstybinės įstaigos, kuriai būtų rūpėjęs lietuviškos plokštelės surinkimas, išsaugojimas, tyrinėjimas ir prieinamumas visuomenei. Dera paminėti, kad 1961 m. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo (tuomet – Respublikinėje) bibliotekoje įsteigtas specia-

lizuotas Muzikos skyrius iškėlė publikuotų garso dokumentų nacionalinio archyvo sukūrimo idėją. Nuo 1961 m. ši biblioteka kaupia ir saugo lietuviškų publikuotų garso dokumentų archyvą, kaip nacionalinio publikuotų dokumentų archyvo dalį. Jo formavimo kriterijai – išsamumas, išsaugojimo garantija, prieinamumas, pamatas diskografijai, muzikologijai ir moksliniam garsinio paveldo tyrinėjimui. Šiandieną nacionaliniame garso dokumentų archyve daugiau nei 7000 pavadinimų garso dokumentų, iš jų per 1550 senųjų lietuviškų šelako plokštelių. Laimėjęs Lietuvos Respublikos kultūros ir sporto rėmimo fondo paramą nuo 2003 m. Nacionalinės bibliotekos Muzikos skyrius vykdo tęstinį lietuviškų šelako plokštelių skaitmeninimo projektą – konvertuoja lietuviškas šelako plokšteles į kompaktines plokšteles (CD) ir formuoja lietuviškų skaitmenintų šelako plokštelių archyvinį ir skaitytojų aptarnavimo fondą. Senųjų lietuviškų šelako plokštelių originalai saugomi bibliotekos archyve. Pagrindinis šio projekto tikslas – suskaitmeninti visas

išlikusias lietuviškas šelako plokšteles, todėl numatoma Nacionalinės bibliotekos kolekcijos pagrindu sukurti archyvinį ir vartotojams skirtą lietuviškų šelako plokštelių skaitmeninių kopijų CD fondą, nuolat pildant jį naujai sukomplektuotų šelako plokštelių ir dezideratų iš kitų privačių ir valstybinių kolekcijų skaitmeninėmis kopijomis, atskleidžiant šį fondą internete ir nurodant deziderato, iš kurio pagaminta skaitmeninė kopija, savininką ir originalo saugojimo vietą.

Vykdydamas tęstinį lietuviškų šelako plokštelių skaitmeninimo projektą, pradėtą įgyvendinti 2003 m., Nacionalinės bibliotekos Muzikos skyrius įrengė garso įrašų skaitmeninimo studiją, konvertavo Nacionalinės bibliotekos lietuviškas šelako plokšteles į kompaktines plokšteles, suformuodamas archyvinį ir skaitytojų aptarnavimo fondą, kuriame yra 1286 suskaitmenintos šelako plokštelės, 2572 kūriniai, apie 10 000 min. įrašo. Senujų lietuviškų šelako plokštelių originalai saugomi ateities kartoms, o savo atgimimo kelią, kaip skambantys praeities kultūrinio gyvenimo dokumentai, jie pradėjo kompaktinėse plokštelėse, kurios visiems prieinamos Nacionalinės bibliotekos Muzikos skyriaus skaitykloje. Šelako plokštelių bibliografiniai duomenys pateikiami LIBIS kataloge. 2005–2006 metais jie kas savaitę skambėjo per radijo programą „Klasika“ laidoje „Tūkstančiai žiedų“, skirtoje gramofono istorijai. Senujų lietuviškų šelako plokštelių kolekcijoje atgimę balsai jau turi savo publiką, klausytojus ir tyrinėtojus. Tolesnis retrospektyvinis lietuviškų šelako plokštelių komplektavimas ir kolekcijos formavimas yra nenutrūkstantis, bet sunkiai prognozuojamas procesas. Pastaraisiais metais fondas netikėtai pasipildė dviem šimtais senujų lietuviškų šelako plokštelių, tarp kurių atsirado tokie unikumai, kaip anksčiau nežinomi, iki 1910 m. įrašyti Varšuvos lietuvių choro atliekami kūriniai, 1910 m. Vilniaus „Rūtos“ choro įdainuotas pirmasis Lietuvos himno įrašas, labai retas, iki tol nerastas J. Būtėno įdainuotas Prologas iš operos „Pajacai“ ir Figaro arija iš operos „Sevilijos kirpėjas“ ir kt. Todėl šiuo tęstiniu projektu siekiama visas naujai atrastas ir sukomplektuotas plokšteles konvertuoti į kompaktines plokšteles ir įtraukti į skaitmenintų lietuviškų šelako plokštelių fondą, suteikiantį senosios plokštelės pažinimo, prieigos, išsaugojimo, tolesnio restauravimo ir leidybos galimybes. 2007 m. sukako 100 metų nuo pirmosios lietuviškos plokštelės išleidimo. Iki šiol nėra išleista kompaktinių plokštelių, skirtų mūsų operos korifėjams. Kipro Petrausko, Vladislavos Grigaitienės, Julijos Dvarionaitės, Marijos Lipčienės, Liudos Sipavičiūtės-Fedotovos, Jono Būtėno, Aleksandro Kutkausko, Antano Sodeikos, Anos Kaskas (Onos Katkauskaitės, ilgametės Metropoliteno operos solistės) ir daugelio kitų dainininkų, garsinusių Lietuvą pasaulyje, talentą dar gaubia paslaptingos legendos. Daugiau nei prieš pusšimtį metų įsirašyti į šelako plokšteles, jie neretai būdavo įtraukiami į žymiausių firmų

pasaulines meistrų serijas, o šiandieninės nepriklausomos Lietuvos kompaktinių plokštelių leidyboje jiems vietos iki šiol neatsirado. Leidėjai, dažnai vadovaudamiesi tik komercijos dėsniais, apsiriboja populiariosios estradinės ir džiazos muzikos archyvinių įrašų tematika. Todėl pagerbdama senuosius lietuviškosios muzikinės kultūros puoselėtojus Nacionalinė biblioteka numato pradėti leisti lietuviškų šelako plokštelių įrašų antologiją, pradžioje išleisdama jubiliejinį keturių kompaktinių plokštelių rinkinį, skirtą pirmosios lietuviškos plokštelės šimtmečiui, taip atskleisdama autentišką garsinę praėjusio šimtmečio pirmosios pusės Lietuvos ir lietuvių diasporos muzikinio gyvenimo panoramą. Atgimę balsai vėl pasklis po pasaulį, telkdami naują savo klausytoją ir tyrinėtoją. Ši vienintelė galimybė pažinti ir tyrinėti lietuviškojo interpretacijos meno istoriją iki šiol neegzistavo dėl techninio šelako plokštelės neprieinamumo.

Projekto metodika

Šelako plokštelių skaitmeninimui ir skaitmenintų fondų sudarymui pasirinkta metodika užtikrina dokumento archyvavimą, prieinamumą šiandieninei ir ateities visuomenei bei tolesnį restauravimą, naudojant pažangesnes ateities technologijas:

- Šelako plokštelės archyvavimui pagaminamos trys skaitmeninės kopijos – neįgarsinta (LNB CD 0000/Aks), įgarsinta be garso koregavimo (LNB CD 0000/AKg) ir įgarsinta su garso koregavimu (LNB CD 0000/AKgk). Šios kopijos saugomos archyve. Skaitytojams pagaminama dar viena identiška įgarsinta skaitmeninė kopija su garso koregavimu (LNB CD 0000/SKgk) ir įtraukiama į skaitytojų aptarnavimo fondą. Kompaktinės plokštelės leidybinis numeris (LNB CD...) atitinkamai į keturias dalis paskirsto lietuviškų šelako plokštelių skaitmeninių kopijų CD fondą ir identifikuoja kiekvieno CD vietą jame. Tikslingai organizuojami fondai užtikrina senosios plokštelės išsaugojimą ir prieinamumą.

- Tokiu pat būdu suskaitmeninamos ir apipavidalinamos naujai sukomplektuotos bei kitose kolekcijose esančios šelako plokšteles, kurios, kaip surasti dezideratai, atitinkamai papildo anksčiau minėtus Nacionalinės bibliotekos suskaitmenintus šelako plokštelių fondus.

- Skaitmeninto šelako plokštelių fondo prieinamumui ir paieškai informacija apie skaitmenintas plokšteles pateikiama internete išsamiai bibliografiniu įrašu LIBIS kataloge.

- Šelako plokštelė, kaip garsinis Lietuvos kultūros paveldas, prieinamas vartotojui Nacionalinėje bibliotekoje bei populiarinamas visuomenėje laidomis, parodomis, renginiais, leidyba, plokštelių leidybos istorijos tyrinėjimo darbais, tokiu būdu prikeliant naujam gyvenimui praėjusio šimtmečio pirmosios pusės lietuvių atlikėjų meną.

– Galutinis tikslas – ateityje įtraukti lietuvišką šelako plokštelę, kaip garsinį kultūros paveldą, į virtualios bibliotekos erdvę.

Istoriniai lietuviškų šelako plokštelių leidybos bruožai ir šių plokštelių kolekcija Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje

Pirmosios lietuviškos plokštelės

Pirmoji lietuviška gramofono plokštelė išleista 1907 m. Rygoje šiais metais švenčia savo šimtmetį. Jos istorinės vertės suvokimas siejamas su XX a. pradžios tautiniu atgimimu, kai šio atgimimo banga, pabudinusi Lietuvą, subūrė kultūros puoselėtojus. Po 40-ties spaudos draudimo metų šalia atgauto spausdinto lietuviško žodžio atsiradusi lietuviška plokštelė žadino tautinę savimonę ir tautiškumo pajautą. Ji buvo viena populiariausių anuomet tautinės saviraiškos priemonių, liudijančių, kokia svarbi dvasinio gyvenimo dalis buvo kalba ir muzika, išaugusi iš tautos kultūros gelmių. Lietuvoje gramofono plokštelės kultūrinė istorinė vertė iš karto buvo teisingai suvokta kaip reikšminga garsinio kultūros paveldo fiksavimo ir įamžinimo priemonė. Autentiškų rašytinių šaltinių apie senąją lietuvišką šelako plokštelę taip mažai, kad tik surinktos kolekcijos leidžia skelbti faktus ir daryti kai kokius leidybos apibendrinimus.

Istorinės lietuviškų plokštelių atsiradimo aplinkybės byloja apie tai, kad 1898 m. Londone įsikūrusi bendrovė „The Gramophone“ Co LTD 1902 m. Rygoje įsteigė savo filialą „Zonophone Record“, kuris 1907 m. pasiūlė ten gyvenusiems Latvijos lietuviams įrašyti keletą lietuviškų dainų. 1907–1909 m. Rygoje, o 1910–1911 m. Vilniuje ši firma išleido 30 pirmųjų plokštelių su lietuviškais įrašais. Tai liudija išlikusių pirmųjų lietuviškų plokštelių kolekcija Nacionalinėje bibliotekoje ir 2000-aisiais Didžiojoje Britanijoje surasti „Zonophone Record“ firmos, 1909³, 1910⁴ ir 1911⁵ metų lietuviškų plokštelių katalogai, kuriuos Nacionalinė biblioteka įsigijo bendradarbiaudama su žydų plokštelės tyrinėtoju Michaeliu Aylwardu, gyvenančiu Anglijoje. Šiandieną šių prekybai skirtų reklaminių katalogų vertė mums neįkainojama, nes juose yra vienintelė, iki tol nežinota autentiška informacija apie visas tuo laikotarpiu išleistas pirmąsias lietuviškas plokšteles. Katalogai patikslino išleistų plokštelių skaičių, nes pagal išlikusių plokštelių matricų numerių eiliškumą klaidingai manyta, kad minimu laikotarpiu buvo išleista apie 40 plokštelių, o ne 30, kaip rodo surastų katalogų įrašai. Be to, dar labai svarbu yra tai, kad katalogai identifikavo šešias iki tol nežinotas ir nesurastas pirmojo leidybos laikotarpio lietuviškas plokšteles. Beje, vieną iš jų su „Tautiškos giesmės“ (Lietuvos himno) įrašu pernai netikėtai nupirkome Vilniaus „blusų turguje“. Atsirado prielaida manyti, kad tarp penkių

dar nesurastų plokštelių galėtų būti kitokia ir pati pirmoji lietuviška plokštelė, nors šiandieną, remiantis turimu seniausių lietuviškų plokštelių matricų numeriais, manoma, kad pirmojoje lietuviškoje plokštelėje skamba lietuvių liaudies dainos „Siuntė mane motinėle“ ir „Ant kalno karklai“, kurias įdainavo Rygos lietuvių vyrų kvartetas.

Pirmosios lietuviškos plokštelės radosi spontaniškai, kai „Zonophone Record“ firmos pasiūlymą įrašyti plokšteles entuziastingai priėmė jaunas lietuvių kompozitorius Aleksandras Kačanauskas⁶, tada mokėsis Rygoje. Jo iniciatyva nedidelė lietuvių inteligentų grupelė – Rygos politechnikumo studentas, vėliau pulkininkas inžinierius Petras Pundzevičius-Petliukas, notaras Jurgis Linartas ir Joana Linartienė, muzikos mokytoja Juzefa Visockaitė ir J. Lukavičius per vieną parą parengė, įdainavo ir įkalbėjo daugiau kaip dešimt dalykėlių. Toks per parą parengtas repertuaras pradėjo lietuviškų plokštelių kelią⁷. Rygoje įrašytose pirmosiose lietuviškose plokštelėse beveik pusė originalių ir tautinių dainų, harmonizuotų Juozo Naujalio, Česlovo Sasnausko, Aleksandro Kačanausko, ištraukos iš Aleksandro Kačanausko operetės „Jauna našlėle“ bei muzikos tragedijai „Pilėnų kunigaikštis“, dramos spektaklių, komedijų monologai, dialogai, linksmos intermedijos, humoristiniai vaizdeliai, muzikos kūriniai, atliekami solo, duetais, kvartetu, sekstetu ir A. Kačanausko vadovaujamo „Kanklių“ choro.

Rygos lietuvių entuziastų veikla padarė įtakos tolesnei lietuviškos plokštelės leidybai. 1910 m. Rygos lietuvių pavyzdžiu Vilniaus lietuvių „Rūtos“ draugijos choras įrašė Vinco Kudirkos „Tautišką giesmę“ ir populiarias tautinio atgimimo dainas. Pirmosios plokštelės išleistos Rygoje ir Vilniuje tartum liudija praėjusio šimtmečio pradžios Lietuvos intelektualinę atmosferą.

1917 ir 1918 m. ta pati „The Gramophone“ Co LTD bendrovė, kuri Amerikoje vadinosi „Victor Talking Machines“ pakartotojo Rygoje ir Vilniuje išleistų pirmųjų lietuviškų plokštelių leidimą, skirdama šias plokšteles Amerikos lietuviams. Trečią kartą pirmosios lietuviškos plokštelės buvo perleistos Londone – manoma, kad apie 1927 m. bendrovė „The Gramophone“ Co LTD (tuo metu Europoje firma jau vadinosi „His Masters Voice“) specialiai Lietuvos valstybei vėl pakartotinai išleido pirmąsias lietuviškas plokšteles. Šios laidos plokštelių išlikę labai nedaug. Taigi pirmosios „Zonophone Record“ lietuviškos plokštelės du dešimtmečius skatino lietuviškų plokštelių leidybą, inspiruodamos lietuvių atlikėjus ir kitas Europos firmas, vėliau pradėjusias leisti lietuviškas plokšteles⁸. Iš trisdešimties „Zonophone Record“ firmos įrašytų pirmųjų lietuviškų plokštelių mūsų dienų nepasiekė penkios. Išsamiausių šių plokštelių kolekcija yra surinkęs lietuviškų plokštelių kolekcininkas ir tyrinėtojas vilnietis Algirdas Motieka, vėliau perleidęs savo kolekciją Nacionalinei bibliotekai. Daugiau nei 40 metų ieškotos ir rinktос pirmosios

plokštelės dabar kaip garsinis kultūros paveldas saugomas Nacionalinėje bibliotekoje ir, nepaisant pri-mityvaus mechaninio įrašo ir laiko pažeistos garso kokybės, visos jos pateko į skaitmenintų lietuviškų šelako plokštelių archyvą.

Lietuviškų plokštelių leidyba Amerikoje

Pirmaisiais lietuviškosios plokštelės leidybos ir jos sklaidos pasaulyje dešimtmečiais susidarė prielaidos tolesnei autentiškos lietuviškos plokštelės leidybos raidai. Didžiausia paskata buvo plintantis tautinio atgimimo sąjūdis, žadinęs patriotines muzikų profesionalų ir mėgėjų ambicijas bei norą atskleisti pasauliui ir įamžinti lietuvišką muziką⁹. Neatsitiktinai po Rygos lietuvių inteligentų kultūrininkų, įrašusių 1907 m. pirmąsias lietuviškas plokšteles, leidybos iniciatyvą 1912 m. perėmė Amerikos lietuviai emigrantai, kad išgarsintų Lietuvą Amerikoje – garso įrašo tėvynėje ir paskleistų svečioje šalyje savo tautinę kultūrą. Lietuviška plokštelė iki 1920 m. buvo įrašinėjama tik Amerikos plokštelių įrašų firmose¹⁰. Kultūrinis tautinis sąjūdis Lietuvoje ir diasporoje išlaisvino meno galias, jis darė įtaką įvairių kultūros sričių veiklai ir ilgainiui virtęs visuotinės lietuvių kultūrinės veiklos fenomenu atvedė į Lietuvos nepriklausomos valstybės sukūrimą 1918-aisiais. Lietuviškų plokštelių leidybos pradininkų pavyzdžiu pasekė daugelis lietuvių muzikų Amerikoje, o vėliau ir Europoje¹¹.

Daugiausia senųjų lietuviškų plokštelių iki 1940 m. yra išleidusios seniausios pasaulyje plokštelių leidybos firmos „Columbia“ ir „Victor“ (JAV), pradėjusi leisti lietuviškas plokšteles nuo 1912 m. Informacija apie šios firmos plokšteles, išleistas JAV, pateikiama R. K. Spottswoodo diskografijoje¹². Trečiajame R. K. Spottswoodo diskografijos tome „Eastern Europe. Section 17. Lithuanian“ užregistruotos lietuviškos plokštelės iš viso apima apie 300 „Columbia“ ir „Victor“ firmų įrašų¹³. Iki Lietuvos nepriklausomybės šiose firmose jau buvo įsirašę žymiausi išėivijos ir tuo metu JAV gastroliavę lietuvių muzikai profesionalai ir mėgėjai bei chorai. Vieni jų toliau tęsė šią veiklą, kiti daugiau į plokšteles nebeįsirašinėjo¹⁴.

1912 m. pirmąsias Amerikos lietuviškas plokšteles įdainavęs Šv. Cecilijos choras, vadovaujamas A. Radzevičiaus, įrašė patriotinius kūrinius, tarp jų ir Lietuvos himną. 1918 m. su Bruklina suorganizuotu choru vienintele tris savo plokšteles įrašė lietuvių muzikos patriarchas kompozitorius St. Šimkus (choras ir vadinosi jo vardu). Šios plokštelės, kaip vienos rečiausių, saugomos Nacionalinėje bibliotekoje. Apie 50 harmonizuotų ir originalių savo dainų yra įdainavęs lietuvių kompozitorius, visuomenininkas, dainininkas Mikas Petrauskas¹⁵. Gausūs M. Petrausko įrašai liudija profesionalią ir vienintelę lietuviškų plokštelių leidyboje plataus diapazono lyrinio dramatinio tenoro ir kompozitoriaus autorinę interpretaciją.

Bene daugiausia kūrinių į lietuviškas plokšteles iki 1940 m. yra įrašęs operos dainininkas Jonas Būtėnas. Remiantis Spottswoodo (nuo 1893 iki 1942), Lietuviškų plokštelių „Columbia“ (1932)¹⁶, [1929]¹⁷ ir „Homocord“¹⁸ firmų katalogais bei lietuviškos plokštelės tyrinėtojų ir kolekcininkų V. Strolis, A. Motiekos ir Nacionalinės bibliotekos plokštelių kolekcijos duomenimis, J. Būtėnas yra įdainavęs 87 plokšteles firmose „Columbia“, „Polydor“, „Victor“, „Odeon“, „Homocord“, „His Masters Voice“ ir „Okeh“. Pirmąsias savo plokšteles jis įdainavo pirmosios emigracijos metu, 1918 m., JAV firmoje „Victor“. Šie kūriniai buvo įrašyti iki studijų Italijoje, kur 1922–1927 m. dainavimo mokėsi Neapolyje ir Milane (pas M. Sammarco), 1925 m. debiutavo Valentino vaidmeniu „Fauste“, Palermo Politreama Garibaldi teatre, vėliau su keliaujančia trupe dainavo Mantujoje, Turine, Veronoje, Milane ir kituose miestuose, atlikdamas Valentino, Germont'o, Rigoletto vaidmenis, kurie Italijoje buvo pirmą kartą atlikti lietuvių dainininko. Nuo 1928 iki 1944 m. dainavo Lietuvos valstybės teatre, neretai grįždavo į JAV, ten koncertuodavo, įrašinėdavo plokšteles, kuriose atsispindi įvairūs J. Būtėno repertuaras. Jis yra įdainavęs 173 įvairių žanrų dainas, operų arijas, religines giesmes, tautinę muziką jis populiarino taip pat liaudies dainomis, lietuvišką dvasią budino jo įdainuotos patriotinės dainos. Pozityvų poveikį lietuvių muzikos kultūros plėtrai darė populiarių to meto kompozitorių, šiandieną klasikų, originalių ir harmonizuotų dainų įrašai. Deja, iš plataus savo operinio repertuaro vaidmenų plokštelėse J. Būtėnas įamžino tik šešias ištraukas – Germont'o ariją iš Verdi operos „Traviata“, Toreadoro ariją iš G. Bizet operos „Carmen“, Tomskio baladę ir Jeleckio ariją iš P. Čaikovskio operos „Pikų dama“. 2006 m. netikėtai buvo surasta dar viena „Odeon“ firmoje 1928 m. J. Būtėno įdainuota plokštelė, kurioje įrašytas Prologas iš R. Leoncavallo operos „Pajacai“ ir Figaro arija iš G. Rossini operos „Sevilijos kirpėjas“, ryškiai praturtinę operinių J. Būtėno įrašų repertuarą. „Polydor“ firmoje buvo įrašyti ir trys duetai, atliekami su Jadvyga Vencevičaitė-Kutkuviene. Aštuonias plokšteles J. Būtėnas įrašė 1932 m. firmoje „Homocord“, Berlyne. Gausūs ir įvairūs J. Būtėno įrašai reikšmingi lietuviškų plokštelių istorijai ne vien tik todėl, kad įamžino vieną ryškiausių profesionalaus lietuvių dainavimo pradininkų, bet ir todėl, kad teikė paskatą įsirašyti kitiems amžininkams, juolab kad daugelis jų nerodė iniciatyvos, o neretai net ignoravo plokšteles dėl neaukštos tuometinių įrašų kokybės. Dėl šios apgailėtinos priežasties atsirado baltų dėmių Lietuvos muzikos istorijoje, nes daugelis žymiausių lietuvių dainininkų vengė įrašinėti sudėtingesnę repertuarą. Prasta senosios plokštelės akustinio (mechaninio) įrašo kokybė „išgąsdino“ ne vieną menininką, kurie neįsirašinėdami, deja, pasirinko savo, kaip atlikėjo, incognito padėtį muzikos istorijoje, tuo nuskurdindami interpretacijos meno istoriją, nes tik įrašas suteikia

ateities kartoms unikalią galimybę išgirsti nepakartojamą kiekvieno atlikėjo individualybę, išmokus girdėti savitą muzikos interpretacijos fenomeną primityviosios anų metų įrašymo technikos ir laiko pažeistame garse.

Štai kodėl Antanas Sodeika (1890–1979) iškiliausias lietuvių pagrindinių baritono vaidmenų atlikėjas, iki 1940 m. įdainavo vos 13 įrašų, 10 kūrinių 1919–1920 m. firmoje „Victor“ ir 3 kūrinius 1924 m. „Odeon“ firmai atvežus aparatūrą į Kauną. Čia įsirašė daugelis Valstybės teatro dainininkų. Įrašų skaičius buvo ribotas – kiekvienam dainininkui buvo leista įrašyti po keturis kūrinius – dvi plokšteles. Įrašius Figaro ariją „Ach, vyrai, kaukes meskit“ iš W. A. Mozarto operos „Figaro vedybos“, Demono ariją „Neverk, brangi“ iš A. Rubinsteinio operos „Demonas“ ir J. Tallat-Kelpšos duetą „Oi, berneli vienturi“ (kartu su V. Grigaitiene), A. Sodeika, nepatenkintas įrašų kokybe, kategoriškai atsisakė toliau įrašinėti ir iki 1940 m. pačiame savo kūrybinių jėgų apogėjyje neįrašė nė vienos plokštelės¹⁹.

Viena įžymiųjų mūsų operos lyrinė dramatiškos sopranų Marijona Rakauskaitė (1892–1975) dar kategoriškiau ignoravo tuometinę įrašų techniką ir iš viso yra įrašiusi tik keturias plokšteles, kurios buvo įdainuotos „Victor“ firmoje 1920–1923 m. Jose skamba lietuviškos dainos ir „Kalėdinės giesmės“. Tik šie aštuoni įrašai atspindi dainininkės muzikinį portretą, nes daugiau ji į plokšteles neįrašinėjo dėl profesinių ambicijų ir maksimalistinio požiūrio į savo, kaip operos dainininkės, meną, kuris dėl šios priežasties taip ir liko, deja, tik jos laikmetyje ir amžininkų prisiminimuose.

Nė vieno įrašo iš savo operinio repertuaro taip pat neįrašė tarptautinio garso lietuvių operos lyrinis tenoras Juozas Babravičius (1882–1957), studijavęs Sankt Peterburgo konservatorijoje, dainavęs pagrindines tenoro partijas Maskvos Didžiajame teatre, su dideliu pasisekimu koncertavęs didžiausiuose Graikijos miestuose, Prancūzijoje, Škotijoje, Anglijoje, vėliau Niujorke, Bruklina, Bostone ir žymiojoje Čikagos salėje „Orchestra Hall“ bei tuo metu gastroliuojančiame F. Šaliapino teatre Amerikoje. Jo operinio repertuaro taip pat nerasime garso dokumentuose.

1925–1927 m. JAV į plokšteles įsirašė lietuvių dainininkas (lyrinis tenoras), vargonininkas, chorvedys Justinas Kudirka (1893–1983), dainavimo mokėsis Čikagoje ir Romoje, Šv. Cecilijos muzikos akademijoje, pas E. Rosatti, dainavęs Kaune, Valstybės teatre, tačiau jo operinis repertuaras, deja, taip pat liko neįrašytas.

1927–1928 m. „Columbia“ ir „Okeh“ firmose plokštelių įdainavo lietuvių dainininkė (kontraltas) Liuda Sipavičiūtė-Fedotova (1884–1966). Dainavimo mokslus baigusį Maskvos filharmonijos muzikos ir dramos mokykloje pas Aleksandrą Dodonovą, sukūrė daug vaidmenų dainuodama Maskvos privačioje rusų operoje, Didžiajame teatre,

Zimino operos teatre. Vėliau dainavo Lietuvos Valstybės operos teatre, gyvendama Amerikoje dainavo Pensilvanijos „Grand Opera“ teatre Filadelfijoje bei „Roxy“ teatre Niujorke. Jos operinis repertuaras taip pat liko neįrašytas. Šie neatsitiktinai minimi pavyzdžiai liudija skaudų autentiško lietuvių operos meno istorinės praeities praradimą, kai žymiausias tos epochos operos dainininkus šiandieną galime vertinti remdamiesi tik jų amžininkų rašytiniais šaltiniais.

Be minėtų atlikėjų, daug kitų išsivijęs dainininkų, aktorių, muzikos profesionalų ir mėgėjų įrašinėjo plokšteles, kuriose skamba liaudies ir populiarių išsivijoje dainų repertuaras.

Daugiau nei 75 įrašus „Columbia“, „Victor“ ir „Okeh“ firmose įrašė kompozitorius, aktorius ir visuomenininkas Antanas Vanagaitis su vokalio tipo „Dzimdzi Drimdzi“ trupe, daug plokštelių įrašė Pensilvanijos angliakasių, Mahanoy'aus mainerių, Lietuvių tautiško, Worcesterio lietuviško, Brooklyno lietuvių, Columbia'os lietuvių, Lietuviškų šokių, Parinktų kaimiečių, Petro Sarpaliaus ir kitų išsivijęs tautinės ir populiarios buitinės muzikos šokių orkestrai bei dainininkai mėgėjai ir profesionalai, gastroliuojančios trupės aktyviai įsiliejo į tautinio atgimimo sąjūdį ir įamžino jį plokštelėse, kurių leidyba įgijo neregėtą mastą Amerikoje ir visoje Europoje²⁰.

JAV „Columbia“ firma įrašinėjo lietuviškas plokšteles ir Europoje – Londone ir Kaune. Į Kauną aparatūra buvo atvežta 1931 m. ir įrašytos 53 plokštelės, į kurias įsirašė patys žymiausi operos dainininkai, aktoriai, orkestrai, chorai, pateikdami nepriklausomos Lietuvos kultūrinę panoramą. Plokšteles įdainavo J. Būtenas, J. Petrauskas, V. Dineika, V. Grigaitienė, Pirmojo husarų DLEK Jonušo Radvilos pulko orkestras, Karo muziejaus orkestras, Karo mokyklos choras, A. Mikulskio vyrų oktetas, Kauno „Metropolio“ orkestras, vadovaujamas M. Hofmeklerio, su J. Byros įdainavimu (pavardė etiketėje nenurodyta), K. Petrauskas, Kauno įgulos bažnyčios choras. Londone „Columbia“ įrašė 55 lietuviškas plokšteles: 1931 m. 12 plokštelių įrašė M. Hofmeklerio orkestras su D. Dolskiu, 1933 m. 13 – A. Šabaniauskas²¹, 1936 m. 11 – A. Dvarionas su D. Pomerancu, 1937 m. 11 – A. Šabaniauskas ir 8 – Pupų Dėdė. Iš viso Europoje firma „Columbia“ įrašė 108 lietuviškas plokšteles.

Apibendrinus lietuvių leidybinę veiklą Amerikos plokštelių firmose ir susumavus žinomus lietuviškus įrašus galima būtų teigti, kad „Victor“, „Columbia“ ir „Okeh“ firmos įrašė daugiau nei 500 lietuviškų plokštelių. Nacionalinės bibliotekos garso dokumentų archyve saugomos 523 „Columbia“, 70 „Victor“ ir 29 „Okeh“ firmų lietuviškos šelako plokštelės (įskaitant perlaidas). Visos jos yra suskaitmenintos vykdant šelako plokštelių skaitmeninimo projektą.

Lietuviškų plokštelių leidyba Europoje

Vokiečių firma „Odeon“, 1920 m. išleidusi pirmąsias lietuviškas plokšteles, skirtas nepriklausomai Lietuvos valstybei, lygiagrečiai pradėjo lietuviškos plokštelės kelią Europoje. 1920–1921 m. „Odeon“ firmos pučiamųjų orkestras „Grosses Odeon Blasorchester“ iš lietuviškų gaidų į plokšteles įgrojo Lietuvos himną, lietuviškas dainas, tautinius ir pramoginius šokius. Iš viso buvo įgroti 17 kūrinų ir išleistos 9 plokšteles (Stasio Navicko „Lietuvaitė“ plokštelėse įrašyta du kartus). Nors plokštelių buvo nedaug, bet jos buvo labai populiaros, todėl leistos pakartotinai ir Lietuvoje paplito. Retesnės yra pirmosios laidos plokštelės, kurių etiketės yra skirtingos nuo vėlesniųjų (tradicinis „Odeono“ pastato vaizdas žalsvame viršutinės etiketės dalies fone). Pirmųjų „Odeon“ firmos lietuviškų įrašų matricų numeriai turėjo serijos ženklą „Be“, tačiau ji nebuvo skirta vien tik Lietuvos valstybei – į ją įsirašinėjo ir kitų tautų atlikėjai, taip pat patys vokiečiai. Nacionalinės bibliotekos kolekcijoje yra 3 pirmųjų plokštelių originalai ir kartotinės 4 plokštelių (su 5 įrašais) laidos. Tuo pačiu metu Berlyno „VOX“ firmoje pirmuosius savo įrašus įdainavo žymiausias XX a. pirmosios pusės tarptautinio masto lietuvių tenoras Kipras Petrauskas²². Jis įrašė Rudolfo ariją iš G. Puccinio operos „Bohema“ ir Cavaradossi ariją iš operos „Tosca“, Vilhelmo ariją iš A. Thomas operos „Mignon“, Fausto kavatina iš Ch. Gounod operos „Faustas“ bei Lenskio ariją ir arioso iš P. Čaikovskio operos „Eugenijus Oneginas“. Tuo metu „VOX“ firmoje šokių muziką taip pat įrašė pučiamųjų orkestras „Kauno kapelija“ (įrašų skaičius nežinomas).

1924 m. „Odeon“ firma įrašymo aparatūrą atvežė į Lietuvą (Kauną) ir čia Lietuvos atlikėjams išskyrė specialią įrašų (matricų) numeriams seriją – „Li“, beje, įrašus čia darė neilgai, nes dėl netinkamų patalpų įrašų kokybė nebuvo gera. Iš viso Kaune „Odeon“ firmoje buvo įrašyta 31 plokštelė (62 įrašai). A. Sodeikos įdainuota Figaro arija iš W. A. Mozarto operos „Figaro vedybos“ yra pirmasis „Odeon“ firmos Kaune įrašas (plokštelė yra Nacionalinės bibliotekos fonotekoje). Tačiau įrašęs dar porą dalykų solistas toliau įsirašinėti atsisakė, nors „Odeon“ firma šiuos A. Sodeikos įrašus įtraukė į Meistrų seriją, į kurią patekdavo tik tarptautinės klasės atlikėjai. Serija buvo žymima rudos spalvos etiketėmis ir platinama tarptautinėje firmos rinkoje (Prancūzijoje, Lenkijoje, Vokietijoje, Baltijos šalyse, JAV ir kitur). Į Meistrų seriją buvo įtrauktos ir Kipro Petrausko tuo metu Kaune įrašytos penkios plokštelės, kuriose skamba Canio arioso iš R. Leoncavallo operos „Pajacai“, Cavaradossi arija iš G. Puccinio „Tosca“ 3 v. (pritariant Valstybės operos orkestrui), Hercogo daina iš G. Verdi „Rigoletto“, A. Vanagaičio „Dul dul dūdele“, „Stasys“ bei M. Petrausko „Bernužėli, nesvoliok“ (pritariant L. Hofmekleriui fortepijonu), viena plokštelė neišliko, todėl jos turinys ne-

žinomas. Lenskio ariją iš operos „Eugenijus Oneginas“ ir Jonteko rečitatyvą ir dainą iš operos „Halka“ (S. Moniuszko) įdainuotus rusų kalba, „Odeon“ firma įrašė į Rusų įrašų seriją (Ru 603, Ru 604), tokiu būdu užtikrindama šiai plokštelei labai plačią rinką. Meistrų serijoje V. Grigaitienė įdainavo Dalilos ariją iš C. Saint-Saens operos „Samsonas ir Dalila“, Julija Dvarionaitė – Margaritos ariją iš Gounod operos „Faustas“, J. Gruodžio „Aguonėles“ ir „Burtus“, Chaimas Šulginas – S. Šimkaus „Oi kas“, J. Gruodžio „Visur tylą“ ir P. Oleka – M. Glinkos „Vidurnakčio baladė“, M. Musorgskio „Blusą“ (Mefistofelio daina), J. Naujalio „Malda“, A. Vanagaičio „Stasj“. Be Meistrų serijos, pažymėtinas pirmasis M. K. Čiurlionio įrašas „Šėriau žirgelį“, kurį įdainavo Lietuvos šaulių sąjungos choras, diriguojamas A. Vaičiūno, pirmą kartą buvo įrašytas ir J. Sauerweino „Lietuviais esame mes gimę“, LDK Algirdo, Kęstučio ir Vytauto pulkų kariniai orkestrai įgrojo patriotinius maršus ir dainas („Valio Nepriklausomai Lietuvai“, „Aušrinė“ ir kt.). Pirmą kartą chorinę muziką įrašė profesionalus Valstybės operos choras, vadovaujamas J. Štarkos, plokštelėse suskambo pirmieji brolių Hofmeklerių įrašai, ir Jurgis Petrauskas įskaitė patriotines melodeklamacijas („Mes be Vilniaus nenurimsim“ ir kt.). Visa tai tartum skambanti nepriklausomos Lietuvos atkuriamojo laikotarpio muzikinio gyvenimo panorama.

Po 1924 m., kai firma „Odeon“ išsivežė iš Kauno aparatūrą, įrašai šioje firmoje buvo daromi Berlyne. Lietuvių atlikėjai „Odeon“ firmoje įsirašinėjo iki 1938 m. Šiuo laikotarpiu įsirašė J. Būtėnas, K. Petrauskas, J. Petrauskas ir S. Pilka, Vincė Jonuškaitė-Zaunienė, broliai ir tėvas Hofmekleriai, M. Lipčienė, Pupų dėdė, S. Graužinis, kurio įrašai buvo paskutiniai 1938 m. Berlyne „Odeon“ firmoje buvo įrašyta 90 įrašų (45 plokštelės). Iš viso „Odeon“ firma Kaune ir Berlyne yra įrašiusi 76 lietuviškas plokšteles, kuriose 152 lietuvių atlikėjų įrašai.

„Odeon“ firma (pavadinimu „Okeh“) lietuvius išėivius įrašinėjo ir JAV. Šie įrašai buvo žymimi „S“ raide šalia įrašo numerio. Tačiau šioje firmoje yra įsirašę ir Lietuvos atlikėjai gastrolių Amerikoje metu (J. Babravičius, S. Pilka, L. Sipavičiūtė ir kt.).

Nacionalinės bibliotekos lietuviškų šelako plokštelių kolekcijoje sukomplektuota 102 pavadinimų „Odeon“ firmos ir 29 – „Okeh“ firmos plokštelių, įskaitant perlaidas. Jos konvertuotos į kompaktines plokšteles.

Manoma, kad vokiečių firmoje „Polydor“ lietuviai pirmą kartą įsirašė apie 1925 m., bet tik keli išlikę „Kauno kapelijos“ įrašai, tikslesnių žinių nepateikia. Nuo 1930 m. čia įsirašinėjo populiarūs aktoriai H. Kačinskas ir S. Pilka (5 pl., 10 įrašų), vėliau J. Vencevičaitė-Kutkuvienė su J. Būtėnu (duetai ir solo, 6 pl.), J. Būtėnas solo (24 pl.), A. Komskis (11 pl.). Įrašams fortepijonu akompanavo I. Stupelis. „Polydor“ firma suvaidino pozityvų vaidmenį lietuviškų plokštelių leidybos istorijoje 1942 m., dirigento

Vytauto Marijošiaus iniciatyva pirmą kartą įrašiusi lietuviškus simfoninius kūrinius (12 pl.) – M. K. Čiurlionio simfoninę poemą „Miške“, J. Karnavičiaus „Lietuvišką fantaziją“, J. Gruodžio siuitą „Jūratė ir Kastytis“, J. Pakalnio „Romantiškąją uvertiūrą“, kuriuos atliko Berlyno simfoninis orkestras (Stadtisches Orchester, Berlin), diriguojamas Vytauto Marijošiaus. Mūsų dienas pasiekė tik M. K. Čiurlionio simfoninė poema, kuri kaip retenybė saugoma Nacionalinėje bibliotekoje, ir J. Pakalnio „Romantiškoji uvertiūra“ (V. Stroliaus kolekcijoje, JAV). Karo metu firmos pastatai buvo nušluoti nuo žemės paviršiaus, todėl tikimybė surasti kitas plokšteles yra labai nedidelė.

Yra žinoma, kad iki 1940-ųjų lietuviškas šelako plokšteles įrašinėjo 14 firmų: *Artiphon* (Lietuviška serija), Berlynas; *Bellaccord Electro*, Ryga; *Columbia*, JAV, Kanada, Kaunas, Londonas; *His Master's Voice*, Londonas, Berlynas, Kopenhaga, JAV; *Homocord*, Berlynas; *Kristall*, Berlynas; *Odeon*, Berlynas, Kaunas, Ryga; *Okeh*, JAV; *Parlophone*, Berlynas; *Pathe*, Paryžius, Varšuva; *Polydor*, Berlynas; *Victor*, JAV; *VOX*, Berlynas; *Zonophone Record* (The Gramophone), Ryga, Vilnius.

Šiose firmose iki 1940-ųjų iš viso buvo įrašyta per 2000 lietuviškų plokštelių. Kiekvienoje šių firmų glūdi dalelė lietuvių kultūros istorijos, kurioje liko ryškūs pėdsakai ir senosios lietuviškos šelako plokštelės, skleidusios anuomet lietuvių meną pasaulyje.

Išvados

Užsibrėžus surinkti ir išsaugoti senąją lietuvišką šelako plokštelę kaip paveldą, kaip unikalų galimybę istoriniam muzikos interpretacijos meno pažinimui ir tyrinėjimui, per 46 metus Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos lietuviškų garso įrašų archyve sukauptas išsamiausias išlikusių ir surastų lietuviškų šelako plokštelių rinkinys liudija bendraminčių diskofilų, kolekcininkų ir lietuviškos plokštelės tyrinėtojų vienybę. Daugelį metų bendradarbiaujant su žymiaisiais lietuviškos plokštelės tyrinėtojais ir kolekcininkais – vilniečiu Algirdu Motieka, surinkusiu išsamiausią Europos firmų plokštelių rinkinį ir perleidusį jį Nacionalinei bibliotekai, bei Vytautu Strolia²³, taip pat paskyrusiu Nacionalinei bibliotekai savo didžiausią JAV, Kanados ir kitų šalių firmų senųjų lietuviškų šelako plokštelių kolekciją, šiandieną Nacionalinės bibliotekos lietuviškų garso įrašų archyve turime išsamiausią lietuviškų šelako plokštelių rinkinį, kuriame beveik visos išlikusios pirmosios 1907–1911 m. Rygos ir Vilniaus „Zonophone Record“ lietuviškos šelako plokštelės, Stasio Šimkaus vadovaujamo choro, Lietuvos karo mokyklos choro, vadovaujamo Klemenso Griaudzės, Kauno įgulos bažnyčios choro, vadovaujamo Jono Dambrausko, Jono Žuko vadovaujamo choro, J. Štarkos

vadovaujamo Valstybės operos choro, Valstybės operos dainininkų Vladislavos Grigaitienės, Marijos Lipčienės, Liudos Sipavičiūtės-Fedotovos, Aleksandro Kutkaus, Alfonso Mikulskio vyrų okteto, Viktoro Dineikos ir Jurgio Petrausko ansamblio „Linksmieji broliai“ bei kitų atlikėjų senųjų įrašų pilni rinkiniai. Tai, kad nė viena plokštelė nebuvo „įkalinta“ Nacionalinės bibliotekos specfonde, liudija bendraminčių diskofilų, kolekcininkų ir lietuviškos plokštelės tyrinėtojų bendrus tikslus, siekiant ją išsaugoti, įveikus sovietmečio ideologinę priešpriešą bei kultūros paveldo „švarinimo procesą“. Nes po 40-ties spaudos draudimo metų šalia atgauto spausdinto lietuviško žodžio atsiradusi lietuviška šelako plokštelė tapo ne tik tautinio sąjūdžio, bet vėliau ir nepriklausomos Lietuvos klestinčios kultūros liudytoja. Todėl sovietmečiu, ne be rizikos, daug senųjų šelako plokštelių buvo paslėpta nuo sovietinių cenzorių ir išsaugota atkurta valstybei. Po kruopelytę surinkta lietuviškų šelako plokštelių kolekcija neatsitiktinai pripažinta nacionalinės reikšmės dokumentinio paveldo objektu ir 2007 m. įtraukta į UNESCO programos „Pasaulio atmintis“ Lietuvos nacionalinį registrą. Tai aukščiausias šelako plokštelės, kaip unikalios praėjusio šimtmečio lietuvių atlikėjų meno istorijos šaltinio, įvertinimas, įprasminant jį dvasiniame šiuolaikinės visuomenės gyvenimo kontekste.

Reikėjo daug laiko ir ištikimybės idėjai, kad šiandieną galėtume pateikti savai visuomenei ir pasauliui šį mūsų kultūros istorijos tarpsnį, kuris slėpėsi sudėtingo istorinio laikmečio peripetijose.

Visuotinio suvestinio skaitmenintų šelako plokštelių archyvinio ir skaitytojų fondo sukūrimas Nacionalinėje bibliotekoje vykdant tęstinį skaitmeninimo projektą įgalina:

- prikelti iš užmaršties garsinį Lietuvos kultūros paveldą ir pateikti šiandieniniam vartotojui kaip autentišką, unikalų praėjusio šimtmečio muzikos interpretavimo meno šaltinį, reikšmingą savo unikalumu ir koncepcija;
- išsaugoti programos tęstinumą ir apdrausti visuomenę nuo kultūros vertybių netekties rizikos, toliau ieškant ir komplektuojant šelako plokšteles ir pervedant jas į sąlyginai saugią skaitmeninę laikmeną;
- inicijuoti kompaktinių diskų leidybą, sudarant leidėjams sąlygas pažinti ir atrinkti senuosius muzikos įrašus, plečiant leidybinį kompaktinių plokštelių repertuarą, tokiu būdu įamžinant ir pateikiant pasauliui įgarsintą Lietuvos kultūros istoriją;
- suteikti galimybes istoriniam lietuviškos plokštelės leidybos tyrinėjimui ir retrospektyvinės nacionalinės diskografijos kūrimui, užpildant tuščias nacionalinio garsinio kultūros paveldo informacijos properšas;
- įsitraukti į bendrą atminties institucijų vykdomą tautos paveldo išsaugojimo programą.

- ¹ Edison, Thomas Alva // Encyclopedia of recorded sound / Frank Hoffmann, editor. – New York, 2005. – Vol. 1, p. 349-360.
- ² Ten pat, p. 93-96.
- ³ Зонофонъ: Литовскій списокъ. Мартъ 1909 года. – Москва : Акционерное общество Граммофонъ, 1909. – 3 p.
Зонофонъ: Литовскій списокъ пластинокъ. Июль 1909 года. – Москва : Акционерное общество Граммофонъ, 1909. – 4 p.
Зонофонъ: Полный списокъ литовскихъ пластинокъ. Октябрь 1909 года. – Москва : Акционерное общество Граммофонъ, 1909. – 4 p.
- ⁴ Зонофонъ: Списокъ новыхъ литовскихъ пластинокъ. Декабрь 1910 г. Кромъ того раньше выпущены въ продажу. – Рига : Акционерное общество граммофоновъ, 1910. – 4 p.
- ⁵ Зонофонъ: Литовскія записи. Списокъ новыхъ зонофонныхъ пластинокъ за декабрь 1911. – Рига : Общество Граммофонъ, 1911. – 3 p.
- ⁶ Aleksandras Kačanauskas // Gaudrimas, J. Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos. – Vilnius, 1958. – Kn. 1, p. 289-293.
- ⁷ Lietuviškai plokštelei 25 metai // Bangos. – 1932, Nr. 37, p. 919-920.
- ⁸ Marčėnienė, E. Pirmieji muzikos įrašai plokštelėse (1907–1920) // Lietuvos muzikos istorija. – Vilnius, 2002. – Kn. 1, p. 198-209.
- ⁹ Venclauskienė, L. Lietuvių muzikos kultūros kilmė ir raida Amerikoje // Kultūros barai. – 1991, Nr. 7, p. 68-70; Nr. 8, p. 66-69.
- ¹⁰ Gramofono plokštelių laikus prisimenant : [pokalbis su JAV kolekcininku V. Strolija] / užrašė Danutė Petrauskaitė // Kultūros barai. – 1995, Nr. 2, p. 59-64.
- ¹¹ Petrauskaitė, D. Lietuvių muzikinė veikla JAV 1920–1940 metais // Lietuvos muzikologija. – Vilnius, 2001. – T. 2, p. 104-124.
- ¹² Spottswood, R.K. Ethnic music on record : a discography of ethnic recordings produced in the United States, 1893 to 1942. – Chicago : University of Illinois Press, 1990. – T. 1-7.
- ¹³ Ten pat, t. 3, p. 1553-1593.
- ¹⁴ Žilėvičius, J. Amerikos lietuvių įnašas į lietuvių muziką // Aidai. – 1956, Nr. 7/8, p. 352-362.
- ¹⁵ Mikas Petrauskas. Straipsniai. Laiškai. Amžininkų atsiminimai / sudarė ir paaiškinimus parašė J. Burokaitė. – Vilnius, 1976. – 342 p.
- ¹⁶ Lietuviškų plokštelių katalogas Columbia. – Kaunas, 1932. – 36 p.
- ¹⁷ „Columbijos“ lietuviškų plokštelių katalogas. – Kaunas, [1929]. – 15 p.
- ¹⁸ Homocord. – [Kaunas : s.n.]. – 6 p. – Plokštelių sąrašas.
- ¹⁹ Sodeika, A. Mano kelias į muzikos meną : atsiminimai. – Vilnius, 1958. – 109 p.
- ²⁰ Petrauskaitė, D. Lietuvių muzikinė veikla JAV 1920–1940 metais // Lietuvos muzikologija. – Vilnius, 2001. – T. 2, p. 104-124.
- ²¹ Motieka, A., Strolija, V. Antano Šabaniausko diskografija // Tallat-Kelpšaitė, N. Jį pripažino laikas. – Vilnius, 2005. – P. 60-63.
- ²² Motieka, A. Kipro Petrausko diskografija // Kiprui Petrauskui 100. – Vilnius, 1988. – P. 127-130.
- ²³ Strolija, V. M.K. Čiurlionio diskografija. – Kaunas, 2001. – 262 p.
Strolija, V. Maironis lietuvių gramofono plokštelėse / sp. parengė R. Pleskačiauskienė, A. Samulionis. – Su plokštelių sąrašu // Lituania. – 1993, Nr. 1, p. 77-101.

Summary

Revived Voices: Digitization Project for Lithuanian Shellac Records

Eglė MARČĖNIENĖ

The continuous project by the Music Department of Martynas Mažvydas National Library of Lithuania with the aim of converting all extant old Lithuanian shellac records into the digital medium, sponsored by the Culture and Sports Promotion Fund of the Republic of Lithuania, was started in 2003. The objective of the project is to create a cumulative collection of digitized shellac records on CD, which will promote knowledge and use of the old records, enable their preservation, restoration, and further publication. Thus, timely consolidation and preservation of the unique sonic heritage and access to it will be warranted. Besides being a valuable part of national sonic heritage, the old Lithuanian shellac record holds value as a significant segment of European culture. It has been

recognized as part of documentary heritage of national importance and was included into the UNESCO “Memory of the World” programme’s national register in 2007. The Music Department of the National Library of Lithuania accumulates and preserves the archive of sound documents as part of the National Archival Fund of Published Documents. The selection criteria for the archive development are particularity of the document, preservation reliability, accessibility and significance for discography, discology, musicology, and sound heritage research. The archive of sound documents contains over 7,000 titles of Lithuanian sound documents, which have been accumulated for 46 years. Over 1550 of them are old shellac records. Their historical value derives from

the national rebirth movement of the beginning of the 20th century.

Under the continuous project (2003, 2004, 2007), the analogue sound recording digitization studio was equipped at the Music Department of the National Library, where 1,286 Lithuanian shellac records have been converted into CD. Thus, an archival collection with access for the user has been built up, containing, at present, 1,286 shellac

records and 2,572 works.

Preservation of cultural heritage and providing access to it are fundamental priorities of information society development and library activity. The article overviews the objectives of the project, digitization methods, production of old Lithuanian shellac records, and the collection of Lithuanian old shellac records at the National Library of Lithuania.